

פרשת דברים

דיבורו של מנהיג

בתחילת ספר שמות במעמד הסנה אמר משה לקב"ה: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה' בִּי אֶ-דְּנִי לֹא אִישׁ דְּבָרִים אֲנֹכִי גַם מִתְמוּל גַּם מִשְׁלֶשׁם גַּם מֵאֵז דְּבָרְךָ אֶל עֲבָדְךָ כִּי כָבֵד פֶּה וְכָבֵד לְשׁוֹן אֲנֹכִי" (שמות ד, י), מאז דיבר משה דברים רבים בדיבורים רבים, בעיקר עם ישראל ועם הקב"ה. דיבורו של משה כולל בין היתר את כל ספר דברים הנפתח במילים "אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל". דומה כי ספר דברים שכולו דבריו של משה רבנו מהווה את השיא בנאומיו ודבריו.

תפקידים רבים

לדיבור בחיינו תפקידים רבים. אחד מהם הוא תקשורת באמצעות שפה קולית. אבל לדיבור יש גם תפקידים נוספים, כמו דיבור למטרות ריפוי, כאשר האדם מדבר כדי לשחרר עומסים ומעצורים נפשיים. לעיתים האדם מדבר אל עצמו, ולעיתים האדם מדבר אל או עם אלו.

הדיבור אינו כלי בלבד הוא יכול להיות גם התרחשות. כך למשל בתפילה יש דיבור של התרחשות. גם דיאלוג משמעותי הוא התרחשות. דיבור יכול להיות מניפולטיבי. כדי להבין לעומק מה הוא דיבור מניפולטיבי, ומה התהליך המתרחש בדיבור מניפולטיבי, נשתמש בשני מושגים שהם סובייקט ואובייקט. **סובייקט** הוא מושג פילוסופי ופסיכולוגי בעל משמעויות שונות, תלויות שיח, תחום וזמן. בפילוסופיה המודרנית ובפסיכולוגיה "סובייקט" מציין לרוב את ההוויה האנושית הנתונה ביחסים עם הוויה אחרת. **אובייקט** הוא אדם או דבר שאליהם מכוונים התנהגויות, מחשבות ומאויים פעולות או הרגשות מסוימות. המילה באה מ-object באנגלית והיא מראה התייחסות לאדם כעצם או חפץ או מטרה. מכאן ברור שייטכן דיבור בין שני סובייקטים (שני בני אדם) הדנים על מושא משותף למטרה כל שהיא כמו למשל למידה (כמו חברותא בישיבה).

בדיבור מניפולטיבי הדובר או הדוברים פונים אלינו כאל אובייקט ולא כאל סובייקט. מטרתם בדיבור היא להשתמש בנו לתועלות שלהם, כך למשל הוא הדיבור של חלק מהמפרסמים. הם מדברים אלינו ומשתמשים במניפולציות כדי למכור "מוצר" מתוך רצון להיטיב להם ולאינטרסים שלהם. עבורם אנו אובייקטים: חפץ או מטרה שכל עניינם בנו הוא הפקת תועלות עבורם.

דיבורם של מנהיגים

בהקשר זה יש חשיבות רבה לעיון בדיבורם של מנהיגים. אחת ההגדרות המקובלות למנהיגות היא הנעת אנשים לביצוע משימות לאורך זמן תוך מיצוי אמצעי ההנעה ותוך שימוש מזערי באמצעי כפייה.¹ למנהיגות יש תכלית - להשיג את המטרות שמציב המנהיג. כמו כן מנהיגות היא בראש ובראשונה השפעה על המוטיבציה של המונהגים. אחת הדרכים - אולי המרכזית - שבה המנהיג מקדם את מטרותיו היא בדיבור.

דיבור של מנהיג יכול להיות מניפולטיבי, דיבור שענינו הוא להביא את המונהגים ללכת בדרכיו של המנהיג, בלי להתייחס בכלל לשאלה אם זה טוב למונהגים, ואז המונהגים הם אובייקטים. הדיבור יכול כמובן גם להיות ההפך הגמור ממניפולציה, דהיינו חיבור עם קהילת המונהגים אשר המנהיג דואג להם ולאינטרסים שלהם, ואז זה דיבור בין סובייקטים. על דיבור כזה מדבר למשל בעל השפת אמת: "הנה עיקר יתרון המדבר מבעל חיים, מה שיש להם צוותא זה לזה על ידי הדיבור".² צוותא כאן זה חיבור אמיתי, חיבור של איש לרעהו, חיבור של סובייקטים.

מנהיגות משה

לאור האמור אנו יכולים להתייחס לדיבורו של משה רבנו אשר הנהיג את עם ישראל במשך ארבעים שנה, ולשאל איזה סוג דיבור היה דיבורו של משה אל צאן מרעיתו, דיבור מניפולטיבי ואז העם הוא אובייקט, או דיבור של אמת ואז "יש להם צוותא זה לזה"?

תקצר היריעה מלהיכנס לנושא באריכות אולם לכל אורך ארבעים שנות ההנהגה של משה ניכרת דאגה לצורכיהם של המונהגים. ניצנים לגישה זו אפשר לראות כבר בראשית תפקידו: "וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה אֶל ה' וַיֹּאמֶר אֶ-דְּנִי לְמַה הִרְעַתָּה לְעַם הַזֶּה לְמַה זֶה שְׁלַחְתָּנִי. וּמֵאֵז בָּאתִי אֶל פְּרַעֲה לְדַבֵּר בְּשִׁמְךָ הֲרַע לְעַם הַזֶּה וְהִצַּל לֹא הִצַּלְתָּ אֶת עַמֶּךָ" (שמות ה, כב-כג). כך היה ביציאת מצרים בעמדם על שפת ים סוף, כך היה כשמשה דאג לעם הצמא למים ברפידיים (שמות יז, א-ז) וכך במקרים רבים אחרים.

גם כשישראל עמדו בסכנה ללקות מידי הקב"ה בגלל עברות שעשו, היה זה משה שפנה אל הקב"ה בבקשה לחוס עליהם. כך היה בחטא העגל וכך היה בחטא המרגלים. ביטוי עז לכך אפשר למצוא בדברי משה: "וְעַתָּה אִם תִּשָּׂא חֲטָאתָם וְאִם אֵין מַחְנֵי נָא מִסִּפְרָךְ אֲשֶׁר פְּתַבְתָּ" (שמות לב, לב). הד לכך משמיע גם משורר תהלים באמרו: "וַיֹּאמֶר לְהַשְׁמִידֵם וְלִי מֹשֶׁה בְּחִירוֹ עֲמַד בְּפִרְץ לְפָנָיו לְהַשִּׁיב חַמְתּוֹ מִהַשְׁחִית" (תהלים קו, כג). דומה שמשה עצמו היטיב להביע את דאגתו המתמדת למונהגיו באמרו: "הָאֲנֹכִי הָרִיתִי אֶת כָּל הָעָם הַזֶּה אִם אֲנֹכִי יִלְדְּתִיהוּ כִּי תֹאמַר אֲלֵי שְׂאֵהוּ בְּחִיקָךְ פֶּאֶשֶׁר יִשָּׂא הָאֱמֹן אֶת הַיֶּנֶק עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְרָהָם" (במדבר יא, יב).

¹ אלטמן א., כ"ץ ת: (1997) מנהיגות - מבוא תיאורטי, מכון מנהיגות - ייעוץ לארגונים לומדים".

² שפת אמת פרשת בהר תרס"ד.

רחמים והנהגה

רבי נחמן מברסלב, באחת מתורותיו אומר:

"כי מרחמים ינהגם" – הינו מי שהוא רחמן הוא יכול להיות מנהיג ... ורחמן כזה הוא רק משה רבנו... כי משה רבנו היה לו רחמנות באמת על ישראל ומסר נפשו בשביל ישראל, והשליך נפשו מנגד, ולא היה חושש על עצמו כלל... כי הוא היה רחמן ומנהיג אמיתי... וזהו עקר הרחמנות, לרחם על ישראל עם קדוש להוציאם מהמשאוי הכבד של עוונות, ועל כן משה רבנו עליו השלום בכל עת שנפלו ישראל באיזה עוון היה מוסר נפשו עליהם והתפלל בעדם.³

מי שראוי להיות מנהיג הוא מי שעושה כול שביכולתו למען מונהגיו, גם במחיר של ויתור משמעותי על תועלות אישיות שלו, כמשה רבנו. משה ראה את עם ישראל כסובייקט שעליו מוטלת החובה לדאוג לו כפי שהורה דואג לילדו הקטן.

כמו רבי נחמן, גם בעל השפת אמת מלמד על מנהיגותו המיוחדת של משה, וזאת תוך שהוא מבקש לתרץ סתירה כביכול בדמותו. בתחילת ספר שמות אמר משה רבנו לקב"ה: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה' בִּי אֶ-דְּנִי לֹא אִישׁ דְּבָרִים אֲנֹכִי גַם מִתְמוּל גַּם מִשְׁלֹשׁ גַּם מֵאֵז דְּבָרָךְ אֶל עֲבָדֶךָ כִּי כָבֵד פָּה וְכָבֵד לְשׁוֹן אֲנֹכִי" (שמות ד, י). זו הערכתו העצמית של משה בראשית דרכו. בסוף דרכו של משה אנו קוראים בתחילת ספר דברים "אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל" (א, א). כרזה זו היא פתח לנאומים נפלאים של משה.

מה הביא לשינוי כה משמעותי בדיבורו של משה? אומר השפת אמת:

כי מה שאמר משה רבינו ע"ה "לא איש דברים אנכי", הגם כי בוודאי ידע את עצמו כי הוא מובחר שבישראל, אך אדרבא הוא הדבר לאשר משה רבינו כלל הדעת של כל בני ישראל, לכן כל זמן שלא היו בני ישראל מתוקנים לא היה איש דברים... כי לא היה יכול להוציא תעלומות ופנימיות רצונו מכח אל הפועל.

גם כן בעבור כי לא היו בני ישראל מוכנים עדיין להיות נמשכין אחר רצון משה רבינו והנהגתו אותם... [אך בספר דברים] היה יכול לדבר עמהם כרצונו, והיה זה סימן כי הם מוכנים לבא לארץ ישראל, לכן נגמר אז הנהגת משה רבינו ע"ה ונמשכו אחריו.⁴

³ ליקוטי מוהר"ן תניינא, תורה ז.

⁴ שפת אמת, דברים תרל"ז.

פירושו הנפלא של השפת אמת רואה את הדיבור בין משה ובני ישראל כתהליך משותף המתרחש בין שני סובייקטים כאשר יכולת הדיבור של משה תלויה ביכולת ההקשבה הקליטה וההפנמה של בני ישראל. בתחילה דיבורו של משה היה קשה כי בני ישראל "לא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה", אבל בהמשך התקרבו זה לזה משה וצאן מרעיתו.

אומר עוד השפת אמת: "כי בכח האדם לתת חיות גם לחברו"⁵, זה משה שנתן את עצמו את פנימיותו ואת כל אשר ביכולתו למען עמו, ועליו מעידה התורה "וְלֹא קָם נְבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה" (דברים לד, י).

⁵ שם, בהר תרט"ד.